

TAAL

leren op

MAAT

Effectief lesgeven aan NT2-cursisten

MARGREET VERBOOG
EN DAMAYANTI GUNAWAN

uitgeverij
coutinho

Woord vooraf

Vanaf 1 januari 2007 is in Nederland een nieuwe situatie ontstaan in het NT2-werkveld. Niet alleen nieuwkomers, maar ook grote groepen zogenaamde oudkomers moeten verplicht inburgeren, en het inburgeringsexamen afleggen.

De docenten die zich bezighouden met de lessen Nederlands als tweede taal vormen een bont gezelschap: van ervaren NT2-docenten, via trainers van reïntegratiebedrijven, tot vrijwilligers. Zij hebben geen gemakkelijke taak, want we hebben hier te maken met een zeer heterogene groep cursisten. Vaak wordt iedereen, ongeacht leerachtergrond of beheersingsniveau van het Nederlands, bij elkaar in een lesgroep geplaatst omdat dat kosten bespaart.

De meeste bestaande lesmaterialen en methoden zijn niet erg geschikt voor zo'n heterogene groep cursisten. Ze zijn bedoeld voor groepen nieuwkomers, maar bij gebrek aan beter materiaal zien docenten zich vaak genoodzaakt toch delen uit deze leergangen te gebruiken. Dit is voor iedereen onbevredigend en niet de snelste weg naar het doel: genoeg Nederlands beheersen en kunnen gebruiken om maatschappelijk te kunnen functioneren op het door de cursist gewenste niveau.

Het doel van dit boek is om de docent handvatten te geven voor het werken met cursisten van verschillend niveau, met een verschillende achtergrond en met een verschillend uitstroomdoel. De korte tijd die men heeft om het gewenste niveau te bereiken, wordt dan optimaal benut.

Wij, de schrijvers, hebben in ons werk veel te maken met de hier geschetste problematiek. Margreet Verboog en Damayanti Gunawan als opleiders van NT2-docenten in opleiding en nascholers op het terrein van communicatieve vaardigheden en alfabetisering. Door goed te luisteren naar de deelnemers aan de opleiding en de workshops, komt veel van wat we in dit boek beschrijven rechtstreeks uit de praktijk. Wij danken de deelnemers voor hun goede ideeën en we willen hier ook een aantal andere mensen bedanken.

We noemen allereerst Lieske Adèr. Zij is vanaf het eerste begin een aandachtige en kritische lezer van het materiaal geweest, en heeft vanuit haar expertise op het gebied van beroepsgerichte communicatieve en sociale vaardigheden waar-

devolle bijdragen geleverd. Verder willen wij de collega's die feedback op het manuscript gegeven hebben bedanken: Annet Berntsen, Charlotte Cannegieter, Ellie Liemberg, Joke Morshuis en Annelies Riteco.

Ten behoeve van de leesbaarheid verwijzen wij naar de cursist als *hij*; dit moet als *hij of zij* gelezen worden. Alleen in hoofdstuk 9 wordt naar cursisten verwezen met *zij*, aangezien vrouwen daar in de voorbeelden zijn genoemd. Naar de docent verwijzen wij als *zij*; ook dit is uiteraard bedoeld als *hij of zij*.

Margreet Verboog
Damayanti Gunawan
maart 2007

Inhoud

1	Vormgeven aan maatwerk	11
1.1	Inleiding	12
1.2	Wat heeft een cursist nodig en waarom?	16
1.3	Van leervraag naar leerdoel naar taaltaken	20
1.4	Het inburgeringsexamen	24
1.5	Tot slot	25
2	Toetsen en portfolio's	27
2.1	Inleiding	27
2.2	Toetsen en examens	28
2.3	Het portfolio: verschillende toepassingen	31
2.4	Stappen voor de invoering van een portfolio	34
2.5	Tot slot: voorbeelden van bestaande portfolio's	34
3	Aan de slag	37
3.1	Inleiding	37
3.2	Differentiëren	38
3.3	Effectief lesgeven	39
3.4	Zelfstandig werken	42
3.5	Samenwerkend leren	44
3.6	Tot slot	52
4	Taal gebruiken buiten de les	53
4.1	Inleiding	53
4.2	Taalcontacten	54
4.3	Buitenschoolse opdrachten	56
4.4	Vrijwilligerswerk, taalstages, matches en andere trajecten	58

4.5	Vakgericht NT2: geïntegreerde trajecten	60
4.6	Werkschema van een buitenschoolse opdracht	62
4.7	Tot slot	63
5	De rollen van de docent	65
5.1	Inleiding	65
5.2	De motiverende, activerende rol	67
5.3	De organisatorische rol	69
5.4	De begeleidende rol	71
5.5	De docent als model: het geven van feedback	73
5.6	Tot slot	75
6	Het vergroten van de woordenschat: eigen verantwoordelijkheid	77
6.1	Inleiding	77
6.2	Het belang van woordenschat	77
6.3	Woordenschatdidactiek	80
6.4	Een woordenschrift aanleggen	82
6.5	Het gebruiken van een woordenboek	83
6.6	Het belang van lezen en het oefenen van leesvaardigheid	86
6.7	Tot slot	89
7	Communicatie: wat heb je daarbij nodig?	91
7.1	Inleiding	91
7.2	Spreekangst overwinnen	92
7.3	Formeel en informeel taalgebruik	95
7.4	Verstaanbaar spreken	98
7.5	Kennis van de Nederlandse gewoonten	103
7.6	Voorbeelden van lessen voor communicatieve vaardigheden	105
7.7	Schrijven	107
7.8	Verwijzingen naar ander materiaal	109
8	Stagnerende leerders: plafond bereikt?	111
8.1	Inleiding	111
8.2	Aanbevelingen voor de aanpak van stagnerende leerders	114
8.3	Krompraters	116
8.4	Stagnatie op hoger niveau	117
8.5	Tot slot	118

9 Alfabetisering	121
9.1 Inleiding	121
9.2 Een traject op maat bepalen	123
9.3 Het voortraject	126
9.4 Taalverwerving en spreekvaardigheid	128
9.5 Alfabetisering	134
9.6 Samenvatting en trajectbepaling	139
9.7 Tot slot	141
 Bijlagen	
1 Niveau NT2 en het Raamwerk NT2	143
2 Het inburgeringsexamen	145
3 Het ABCD-model van Neuner	148
4 Het VUT-model	150
5 Opdrachtkaart bij het voeren van een 10-minuten gesprek met de leerkracht van je kind	152
6 Vragen en werkvormen voor de deelnemers voor terugkijken	155
7 Taalkaart	158
8 Spreekopdrachten buiten school	159
9 Observatieformulier	160
10 Modelpagina voor woordenschrift	161
11 Stappenplan lezen	162
12 Rollenspelen voor praktijksituaties	163
13 Wat moeten de sprekers van de volgende talen weten over de uitspraak van Nederlands?	165
14 Hoe leer je Nederlandse klanken aan die onbekend zijn voor sprekers?	167
15 Checklist voor de leerdoelen en voortgang van de cursist	168
 Literatuur	171

In dit boek is gebruikt gemaakt van de volgende vormgeving om specifieke tekstonderdelen te markeren:

voorbeeld van cursisten uit een NT2-lesgroep

voorbeelden en werkvormen die direct gebruikt kunnen worden
in het NT2- onderwijs

Vormgeven aan maatwerk

In een NT2-lesgroep zouden heel goed cursisten kunnen zitten als Abbas, Resul, Ewa, Maria en Fatima. We geven van elk van hen een korte beschrijving.

Abbas komt uit Marokko en is 55 jaar. Hij is 30 jaar in Nederland en heeft al die tijd als arbeider in de metaalindustrie gewerkt. Sinds kort zit hij door een overname werkloos thuis en dat bevalt hem helemaal niet. Voor hobby's heeft hij nooit tijd gehad, hij praat Nederlands met de burens en bij instanties. Mondeling functioneert hij op niveau A2, schriftelijk nog niet op A1. Zijn vrouw komt ook uit Marokko; ze hebben vier volwassen kinderen die hun eigen weg gaan. Abbas heeft een Nederlands paspoort.

Resul komt uit Turkije, hij is 25 en verblijft nu 6 jaar in Nederland. In Turkije heeft hij 10 jaar op school gezeten. Hij assisteert bijna dagelijks op de sportschool in de buurt als vrijwilliger. Koken is zijn grote hobby: hij droomt van een eigen restaurant of in ieder geval betaald werk in de horeca. Mondeling weet hij zich goed te redden, zijn schriftelijke vaardigheden liggen rond niveau A2. Resul is alleenstaand.

Ewa is 5 jaar geleden uit Rusland naar Nederland gekomen. Ze is met een Nederlander getrouwd. Hun kinderen zijn 2 en 4 jaar oud. Ewa is met Nederlandse les gestopt toen het oudste kind geboren werd. In Rusland heeft ze een universitaire opleiding economie gedaan. Ze wil graag gaan werken, iets in de administratieve sfeer. Nederlands begrijpen en spreken ervaart ze niet als probleem, over haar schriftelijke vaardigheid is ze erg onzeker.

Maria had in Brazilië een eigen winkeltje. Ze is met van alles bezig sinds ze in Nederland is, vooral met papieren en instanties. Haar twee kinderen zitten op de middelbare school. Ze past soms op kinderen van vriendinnen en heeft vrijwilligerswerk in een bejaardenhuis gedaan. Na een misverstand is ze daar weg. Haar uitkerende instantie zet haar onder druk om een baan te vinden en zelf wil ze ook

graag aan het werk. Bang om te praten is ze niet, maar ze mist nog veel competenties om haar wens, een baan in de zorg, waar te maken.

Fatima uit Marokko is 28, haar kinderen zijn 6, 8 en 10. Zij heeft een paar keer op een cursus gezeten, steeds met lange onderbrekingen. Ze is net gealfabetiseerd; mondeling functioneert Fatima nog niet op niveau A1. Taalcontact met Nederlanders heeft ze bijna niet; haar oudste dochter fungeert als tolk bij de leerkrachten en bij de dokter.

Wat hebben deze mensen nodig om in de Nederlandse maatschappij te kunnen participeren? Waar willen ze het Nederlands voor gebruiken? Met welke taalsituaties krijgen ze te maken?

In de loop van dit boek voeren we de cursisten die we zojuist beschreven nog vaak op in verband met deze en andere vragen.

1.1 ■ Inleiding

In dit hoofdstuk zetten we de uitgangspunten uiteen van dit boek en geven we onze visie op effectief taal leren. Daarna volgt een overzicht van de inhoud van de hoofdstukken 2 tot en met 9.

In paragraaf 1.2 geven we voorbeelden van competentiegericht, vraaggericht leren, aan de hand van cursisten met verschillende achtergronden. Het belang van een grondig intakegesprek, zo nodig met behulp van een tolk, komt daarbij aan bod, ook in verband met het achterhalen van eerder verworven competenties. Paragraaf 1.3 behandelt het traject van leervraag naar leerdoel naar taalhandeling. We schetsen daar ook hoe de docent vorm kan geven aan het onderwijs op maat waar de cursisten recht op hebben. Het nieuwe inburgeringsexamen behandelen we in paragraaf 1.4. Het is duidelijk dat een docent die haar cursisten zelfstandig en competentiegericht wil laten leren, de beschikking moet hebben over een scala aan materialen en hulpmiddelen en moet weten waar meer te vinden is. Vandaar dat in paragraaf 1.5 verwijzingen naar literatuur en materiaal te vinden zijn, zoals dat ook in de overige hoofdstukken van dit boek gebeurt.

De uitgangspunten

In dit boek staat efficiënt leren voorop. Dat betekent dat we de taal als *middel* zien, niet als *doel*. Het Nederlands is zoiets als een pan, zeggen wij tegen onze cursisten: de een heeft een grote pan nodig, de ander een kleine; sommigen willen een mooie designpan, anderen maakt het niet uit hoe de pan eruitziet.

Er zijn wel voorwaarden: de pan mag niet kapot zijn, maar verder heeft iedereen een andere maat en een ander soort pan nodig. Zo is het ook met het Nederlands: eerst bedenk je wat je nodig hebt, daarna ga je dat leren.

Dat betekent ook dat er geen lessen óver het Nederlands gegeven worden, zoals theoretische lessen over grammatica. De cursisten hebben geen kennis over het Nederlands nodig, maar vaardigheid in het gebruik. Er is een relatief kleine groep cursisten, gevorderd en hoogopgeleid, die goed moet leren schrijven voor opleiding of beroep. Zij hebben baat bij kennis van een aantal regels, bijvoorbeeld van de werkwoordspelling. Hiervoor zijn theorie- en werkboeken ruim voorhanden; in het literatuuroverzicht in paragraaf 1.6 zijn een paar titels opgenomen. In dit boek gaan wij verder niet op de grammatica in, volgens ons moet er niet over gepraat worden maar moet er, liefst mondeling, mee worden geoefend.

De volgende vragen moet een docent zich stellen aan het begin van een traject:

- Wat is de leervraag van de cursist?
- Wat is het leerdoel waar we naartoe werken?
- Is het lesaanbod functioneel?

Deze vragen komen voort uit de visie dat de cursisten Nederlands leren om dat zo snel mogelijk te kunnen gebruiken, en uit de gedachte dat een dergelijke zware taak zo doelgericht mogelijk moet worden aangepakt. Een taal leren als volwassene is moeilijk en kost veel tijd, en kan alleen succes hebben als de cursist zelf weet waar hij aan werkt en hoe hij dat moet doen.

• de leervraag van de cursist

Fatima wil met de dokter kunnen praten. Ewa wil naar een administratieve opleiding. Abbas wil leren solliciteren.

Uit deze verschillende leerwensen komt een leervraag voort. In het begin van een cursus zal de docent veel tijd moeten inruimen om de leervraag voor iedere cursist helder te formuleren.

‘Wat wil ik leren?’ moet de vraag zijn, en niet: ‘Wat wil de docent dat ik ga leren?’

Deze vragen moeten **taakgericht** geformuleerd worden, dus: ‘ik wil leren hoe ik opbel naar de school van mijn kind’ en niet: ‘ik kan opbellen’. Dit laatste is te vaag en omvangrijk, en daardoor onhaalbaar als competentie.

Als het duidelijk is dat het de taak van de cursist is om dit te leren, ligt de verantwoordelijkheid voor het bereiken van het doel bij de cursist, en niet bij de docent.

• het leerdoel

Fatima wil met de dokter kunnen praten. Wat moet zij kunnen?

De doelen van de leervragen die hierboven genoemd zijn, kunnen niet in één les behaald worden; daarom formuleert de docent tussentijdse leerdoelen. De lessen moeten gericht zijn op het behalen van een doel, en dit doel moet de docent expliciet en duidelijk aan de cursisten meedelen, mondeling en schriftelijk. Daarbij formuleert zij de leerdoelen in termen van een doel dat bereikt is, niet als stof die geleerd moet worden.

‘De cursist kan de namen van delen van het lichaam gebruiken’ is een voorbeeld van een leerdoel dat goed is geformuleerd, in tegenstelling tot: ‘De cursist leert de namen van de lichaamsdelen’.

Door zo te formuleren wordt onmiddellijk duidelijk of het doel zinvol en haalbaar is. Vaak zal dat niet het geval zijn. De vraag is dan of het geformuleerde doel wel zinvol is, en vooral of het op dit moment wel zinvol is. Het hiervoor genoemde doel kan misschien beter luiden: ‘De cursist kan duidelijk maken wat hem mankeert bij de dokter, door de pijn te omschrijven of aan te wijzen’.

Het leerdoel moet niet alleen haalbaar zijn, maar ook functioneel. Een functioneel leerdoel is niet: ‘De cursist leert een spreekbeurt te houden’, maar wel: ‘De cursist kan een spreekbeurt houden’. Dit werpt de vraag op: waarom moet de cursist een spreekbeurt kunnen houden? Alleen in het geval dat hij gaat studeren, is het zinvol een leerdoel als voorbereiding op het houden van presentaties.

Om het doel zo te formuleren dat het haalbaar en functioneel is, gebruiken we vaak de formule SMART. Deze afkorting staat voor:

Specifiek:

het doel moet concreet en duidelijk worden geformuleerd.

Meetbaar:

we moeten achteraf kunnen vaststellen of het doel gehaald is.

Acceptabel:

het doel moet passen binnen het leerplan, het moet relevant zijn.

Realistisch:

de doelen moeten behaald kunnen worden met de beschikbare middelen en tijd.

Tijdgebonden:

vanaf het begin moet duidelijk zijn hoeveel tijd er beschikbaar is.

Door de doelen aan deze eisen te toetsen, raken docent en cursisten niet gedemotiveerd door leerdoelen die onmogelijk te halen zijn.

- **functionaliteit van het lesaanbod**

Fatima, Ewa en Abbas hebben voor hun leerdoelen een specifieke woordenschat nodig.

Is de leerstof functioneel, dan kan de stof gebruikt worden voor het leerdoel. Dit moet voorop staan. Het komt nog te vaak voor dat een docent bij gebrek aan materiaal bijvoorbeeld basisschoolmateriaal gebruikt, of sprookjes leest met de cursisten. Het moge duidelijk zijn dat daarmee geen bruikbare woordenschat wordt verworven voor toepassing buiten de cursus.

Ten allen tijde moet de aangeboden leerstof gericht zijn op het verwerven van vaardigheden die de cursist in staat stellen deel te nemen aan de Nederlandse samenleving, het onderwijs, en aan de arbeidsmarkt.

Om het lesaanbod functioneel te maken is het noodzakelijk dat:

- het onderwijs gericht is op het verwerven van de gewenste of noodzakelijke competenties;
- de lessen als belangrijk doel hebben het gebruik van het Nederlands buiten de klas te stimuleren en te oefenen;
- er gedifferentieerd lesgegeven wordt.

Overzicht van de verdere inhoud van dit boek

In hoofdstuk 2 komen toetsen, checklisten en portfolio's aan de orde; middelen om in kaart te brengen wat cursisten kunnen. Zowel aan het begin als in de loop van het traject moet de cursist aantonen wat hij aan vaardigheden bezit. Gebeurde dit vroeger – en ook nu nog – vooral door middel van taaltoetsen; de laatste jaren is het gebruik van een portfolio steeds 'normaler' aan het worden.

Een andere manier van werken vraagt een andere manier van toetsen: een portfolio kan dienen als bewijs dat men vaardigheden heeft verworven. Ook het presenteren van het portfolio en de bewijsstukken is een vaardigheid die aangeleerd moet worden. We noemen ook verschillende portfolio's die al bestaan.

Zelfstandig leren staat centraal in hoofdstuk 3, met wat daarbij nodig is aan materiaal en hulpmiddelen. Veel cursisten zullen eerst moeten leren zelfstandig te werken en actief te zijn. Samenwerkend leren is een manier om dit te bewerkstelligen.

In hoofdstuk 4 behandelen we een aantal werkvormen en opdrachten die dienen om het geleerde in praktijk te brengen, zoals buitenschoolse opdrachten, taalstages en vrijwilligerswerk. Ook het gebruiken van aangeleerde vaktaal binnen het werk, in het kader van de cursussen Nederlands op de werkvloer, en geïntegreerde trajecten komen aan de orde. Een cursus Nederlands heeft weinig zin als de taal buiten de les niet of nauwelijks wordt gebruikt. Vanaf de eerste cursusdag moet de docent dit duidelijk maken, om teleurstelling achteraf te voorkomen. De vooreringen die cursisten maken als ze het Nederlands ook buiten de les gebruiken,